

Торните кокошки – недоразумение или изобретение на природата?

Златозар Боев

Както личи от името им, тези птици са кокошоподобни и се отнасят към разред Galliformes. Въпреки че повечето от нас си мислят, че кокошоподобните (неправилно наричани кокошеви) птици са ни добре познати, нека си припомним: В разреда има 5 семейства със съвременни представители – Megapodiidae (торни кокошки), Cracidae (краксови), Numididae (мокачкови), Odontophoridae (зъбоклюни яребици) и Phasianidae (фазанови).

В този ред най-примитивни са именно торните кокошки, но това не се отнася само за морфологичните им белези. Интересно е, че имат и невероятно странни и примитивни особености и в поведението си. Те са единствените птици на Земята, които не използват собствената си телесна топлина за измътването на яйцата си!

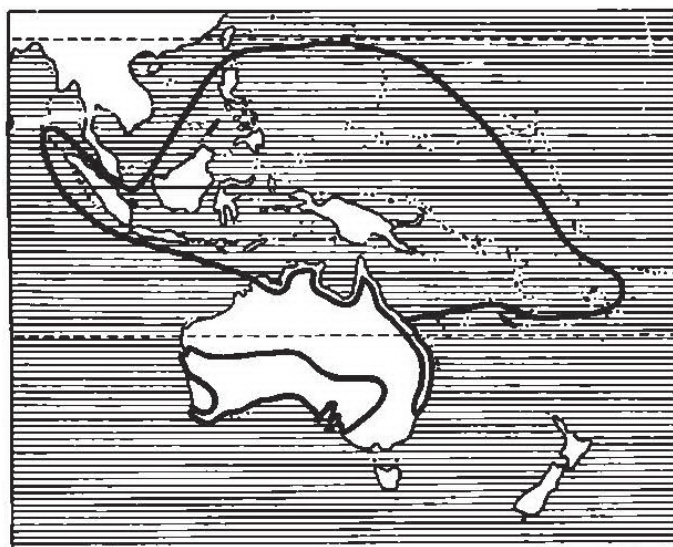
Днес семейство Megapodiidae (голямокраки, както се превежда научното им название) включва 22 вида от 7 рода, като с най-много видове (13) е родът *Megapodius* – голямокрака торна кокошка (del Нойо, 2020). Два вида са критично застрашени, а 7 са уязвими. Освен съвременните, са известни и около 15 вида, описани по техните фосилни и субфосилни останки.

Megapodiidae са разпространени в Австралия, Нова Гвинея, Източна Индонезия, Никобарските острови, Марианските острови, Каролинските острови и островите Тонга. Интересно е, че на всички тези острови, както и в Австралия и Нова Гвинея, фазанови птици не се срещат. Днес орнитолозите приемат, че разпространението на видовете от семейство Phasianidae (с изкл. на пъдпъдците *Coturnix* и петлите *Gallus*) се ограничава до Уолсовата линия (границата между азиатската и австралийската фауна). Всъщност петлите в тези райони са били разселени от хората преди 3000 г.

Както доказва американският палеорнитолог Сторс Олсън (Storrs Olson, 1944 – 2021), Megapodiidae и Phasianidae

имат взаимно изключващо се разпространение, поради способността на Phasianidae да вземат надмощие над Megarodiidae. И понеже торните кокошки с лекота преодолявали водните прегради, те се разселили из архипелазите, Австралия и Нова Гвинея, които бързо колонизирали. Фазановите, като група с по-слаби полетни способности, ограничили разпространението си на материка. Според г-р Олсън в Югоизточна Азия Phasianidae и Megarodiidae си взаимодействат като екологични двойници (т.н. екологични викарианتي). Днес всички видове в семейството на торните кокошки населяват първичните или вторичните гъжровни гори, мусонни храсталаци и ниски евкалиптови гори.

Друг американски палеоорнитолог, Джоел Кракафт (Joel Cracraft) смята, че произходът на семейство Megarodiidae трябва да се търси сред древните кокошоподобни птици в кредния период в древния континент Гондвана. С разпадането на Гондвана краксовете (Columbidae) еволюирали в неотропика на Южна Америка, а част от историята на Megarodiidae преминала през един трансантарктически етап, за да продължи след това и в Австралия. Този учен дори стига още по-далеч

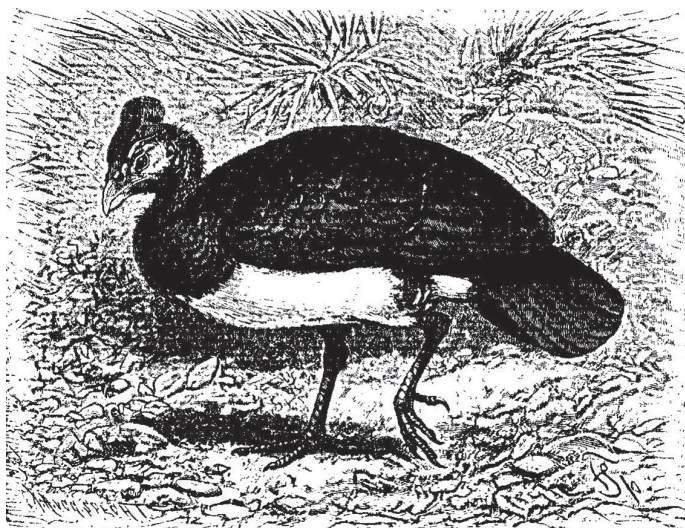
Съвременно разпространение на торните кокошки (Megarodiidae) (по Гладков и Михеев, 1970)

Пъстра (очилата) торна кокошка (Leipoa ocellata) (по de Beer, 1972)

като смята, че торните кокошки и торбестите бозайници (Marsupialia) с техните „анормални“ начини на размножаване са били представители на една своеобразна древна фауна, обитавала южните континенти, докато са били свързани или по-близо един до друг.

Съвременните торни кокошки са средно големи птици. Дължината на тялото

Чукоглава торна кокошка (*Macrocephalon maleo*)
(по Brehm, 1891)

Оранжевокрака торна кокошка (*Megapodius reinwardt*)
(по Campbell et al., 2015)

при отделните видове варира от 27 до 70 см., а теглото им – от 290 гр. до 2,95 кг. Преобладаващата окраска на оперението им е в кафяво, сиво или черно. Половият диморфизъм е слабо изразен по отношение на оперението. Повечето

видове издават приглушени звуци, наподобяващи кикотене, бумтене или оризване.

Това, с което тези птици са уникални, е странната им специализация по отношение на гнезденето. Всъщност те не строят гнезда в общоприетия смисъл. Някои видове с пръстите на краката си (по-дълги от тези на останалите кокошоподобни птици) събират и натрупват големи купчини от гниеща листна маса от горския опад, в които снасят яйцата си. Други са открили още по-производителен начин на измътване на яйцата. Те направо ги заравяват в топлата вулканска пепел или в силно нагрятата от слънцето рохкава почва. Като повечето кокошоподобни, преобладаващият дял от храната им съставляват растенията – плодове, сочни корени, цветове и свежи листа. Ядат и насекоми, други членестоноги, гребни мекотели, влечуги и земноводни, ако им се отдаде удобен случай.

Особена популярност е придобила чукоглавата торна кокошка, наричана още малео (*Macrocephalon maleo*). Тя често се дава за пример като птица, която не строи гнезда, а инкубатори, в които снася яйцата си. Наблюдатели

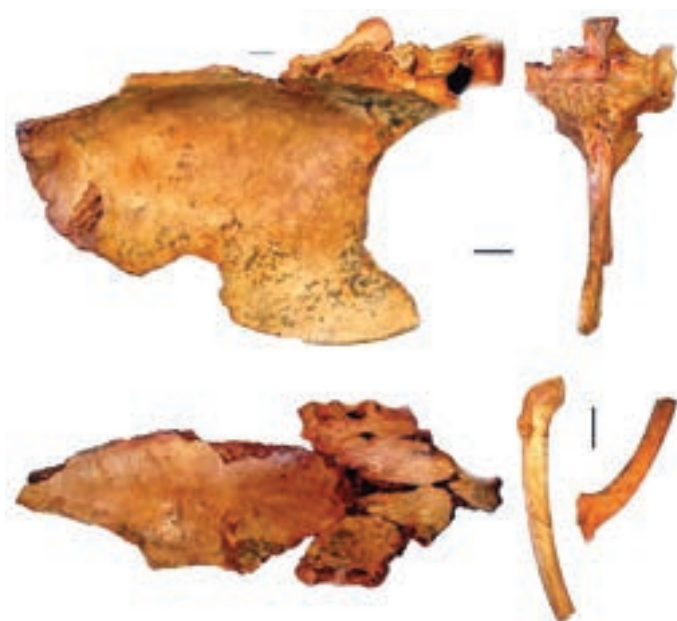
пишат за нея, че в центъра на огрявана от слънцето поляна птицата изкопава солидна яма с диаметърът около 4 м., след което я запълва с изсъхнали листа и клонки. Под въздействието на влагата от дъжда и топлината на слънцето тази растителна маса започва да гние и да повишава температурата си. Когато температурата стане точно 35°C женската снася в загниващата купчина яйцата си, подредени на няколко слоя. След това мъжкият с краката си засипва купчината с пясък. В продължение на следващите 6 – 7 месеца той неотстъпно се грижи яйцата да не се презреят или охладят прекомерно. Предполага се, че измерването на температурата става с чувствителни терморецептори, разположени около клюна. Според други изследователи, терморецептори има и по езика. Интересно е, че още с излюпването си, пиленцето е напълно самостоятелно и го вечерта още на първия ден от живота си то вече може и да лети. И повече не се нуждае от помощта на родителите си. Това също е уникално в света на птиците.

Няколко вида от съвременните торни кокошки не натрупват купчини, а просто заравят яйцата си в топлия пясък, като използват геотермалната топлина от вулканите (Вулканската пепел) или топлината на слънцето за инкубацията. Има и видове, които са гъвкави относно стратегията си за измътването на яйцата в зависимост от конкретните обстоятелства на околната среда в момента. Някои видове, като например оранжевокраката торна кокошка (*Megapodius reinwardt*), са особено адаптивни, толерантни са към човешкото присъствие и дори навлизат в паркове и градини в периферията на градовете.

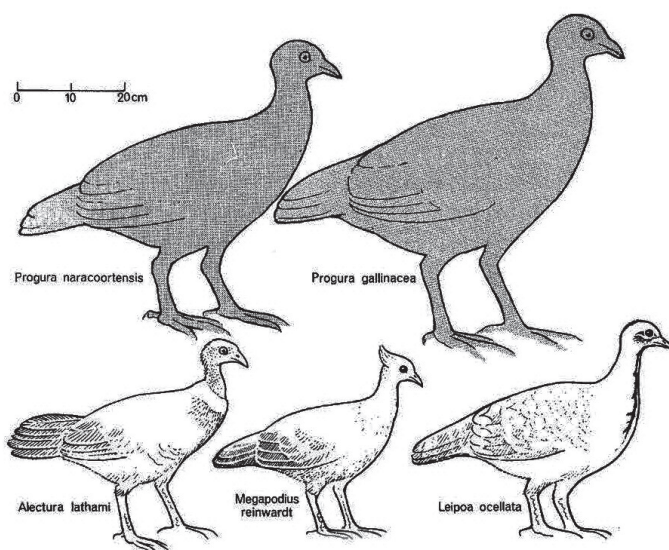
По обобщени данни от фосилната летопис се заключава, че видовото разнообразие на торните кокошки през кватерна се е съкратило почти два пъти. Предполага се, че за разлика от съвременните видове, всички изчезнали таксони са били дупкогnezдящи. Освен това, днес твърдим, че торните кокошки са единствените, които заравят яйцата си, а не ги мътят. Всъщност само до преди 500 години на остров Нова Каледония същото правела една гигантска нелетяща птица, първоначално отнасяна погрешно към тяхното семейство. Днес е установено, че силвиорнисът (*Sylviornis neocaledoniae*) е правел същото. Той бил многоброен и си живеел необезпокояван до пристигането на хората. Те бързо оценили вкусовите качества на месото и яйцата му и ... за няколко столетия го ликвидирали напълно. Силвиорнисът днес е отделен в свое самостоятелно семейство Sylviornithidae. Според запазени сведения, силвиорнисът снасял само по

Реконструкция на изчезналия силвиорнис (*Sylviornis neocaledoniae*)
(по Mourer-Chauvire & Poplin, 1985)

Част от костите на гръдното поясче (гръдна кост и ключица) на фосилния вид *Progura campestris*, въз основа на които е описан през 2017 г. (no Shute et al., 2017)

Два вида от изчезналите гигантски торни кокошки в сравнение с най-големите съвременни видове в семейството. (no Van Tets, 1974)

едно яйце, което престоявало 5 месеца в купчината (от ноември до април), когато малкото се излюпвало. Възрастните имали отгоре на главата си червен звездовиден шлем. Те били високи до 80 см. и тежали по 30 – 40 kg.

Най-големите фосилни торни кокошки били с далеч по-малки размери. Най-егрите известни досега видове са от плио-плейстоцена на Източна Австралия и се отнасят към рода *Progura*. Те не тежали повече от 7 г. и са могли да летят. Въпреки това били честни жерт-

ви на изчезналия в 1936 г. торбест вълк (*Thylacinus cynocephalus*).

И накрая – едно уточнение: Освен торни, тези кокошки са наричани и боклукчийки. Ясно е, че и двете им названия са неоснователни. Те нямат нищо общо нито с тор, нито с боклук. Бележитият зоолог и природозащитник Бернард Гжимек (Bernhard Klemens Maria Grzimek, 1909 – 1987) ги нарича могилостроители. Може да не е лесно за изговаряне, но това име точно отговаря на основната им отличителна характеристика. ■

Изисквания към авторите на сп. „Природа“

Сп. „Природа“ е научнопопулярно списание в областта на естествените науки, предназначено за широка читателска аудитория: специалисти от различни научни области, преподаватели във висши и общообразователни учебни заведения, студенти, ученици, любознателни читатели с разностранни интереси.

Характерът на списанието налага някои специфични изисквания към авторите: разглеждане на актуален и важен за науката проблем; достъпно изложение; понятен за широката публика език; избягване на чуждици в случаите, когато могат да се употребят съответните български думи; онагледяване на текста.

Обемът на статиите е 5 – 6 машинописни страници (стандартната машинописна страница е 30 реда, 60 знака на ред, като този обем не включва предлаганата илюстрация). Към статиите се прилагат кратки биографични данни за автора и негова снимка.

Кратките научни съобщения и любопитни факти се помещават в отделни рубрики, поради което е необходимо да се посочи научната област, към която се отнася съобщението.

Илюстрациите трябва да са годни за непосредствено полиграфическо възпроизвеждане.

За осъществяване на контакт с авторите е необходимо те да посочат на края на статията или съобщението трите си имена, телефон и имейл.

Ръкописите се представят на електронен носител.

Текстът трябва да е във формат .doc/.rtf за MS Office XP/97-2003 или .docx за MS Office за Win7.

Не се приемат за издаване или отпечатване произведения, в които илюстративният материал е вмъкнат в .doc/.docx/.rtf файл.

Снимките се предоставят на отделни файлове във формати .jpeg и .tif.